

A formátum-tervezés elvei

Henriette D. AVRAM - Lucia J. RATHER

A szerzők Principles of format design c. cikkét (Journal of Library Automation 1974. 3. no.) NÉRAY Judit tömörítette.

Ez a dolgozat több olyan előkészítő dolgozat összefoglalása, amely az IFLA Working Group on Content Designators (az IFLA tartalom-jelölőkkel foglalkozó munkacsoportja) számára készült.

Alapvető feltevése az, hogy lesz egy SUPERMARC, és a formátum-tervezés elveit tárgyalja.

BEVEZETÉS

Azért, hogy ez a dolgozat önmagában is megálljon, össze kellett foglalni a tartalom-jelölők érvényességi körét, meghatározását és funkcióit a Munkacsoport előző megállapodásai szerint:

1. Az IFLA Munkacsoport feladatköre arra terjed ki, hogy megállapodjanak a tartalom-jelölők egy standard jegyzékében, amely felhasználható a bibliográfiai adatok nemzetközi cseréje különböző formáiban.

2. Minden egyes tartalom-jelölő meghatározását és funkcióját a következők szerint adják meg:

a) A hívójel olyan karakterlánc, amelyet egy hozzárendelt adatmező fő tartalmának azonosítására és megnevezésére használunk. A fő tartalom jelzése nem kívánja meg, hogy egy adatmező minden időben minden lehetséges adatelemet tartalmazzon.

b) Az indikátor olyan karakter, amely azért csatlakozik a hívójelhez, hogy az adatmezőről vagy az adatmező feldolgozásának paramétereiről plusz információt nyújtson. Adatmezőnként egynél több indikátor is szerepelhet.

c) Az adatelem-azonosító olyan kód, amelyet egy adatmezőn belüli egyedi adatelemek azonosítására használunk.

d) A fix mező minden előfordulásakor ugyanolyan fix hosszúságu, függetlenül attól, hogy a fix mező tartalma esetről esetre hogyan változik. A fix mező tartalma ténylegesen lehet adattartalom vagy egy adattartalmat képviselő kód, vagy egy olyan kód, amely a lejegyzésről (rekordról) nyújt információt.

ALAPVETŐ FELTÉTELEZÉS - SUPERMARC

Kevés kétség lehet afelől, hogy a nemzetközi cserére használandó formátum egyik nemzeti rendszerben jelenleg használt formátummal sem lesz azonos. Következésképpen egy olyan SUPERMARC kifejlesztésével kell foglalkozni, amelyben a nemzeti szervek lefordítanak a helyi formá-

tumokat SUPERMARC formátummá, és viszont minden egyes katalogizáló szerv elfogadná a SUPERMARC formátumot és lefordítaná helyi feldolgozásra (2, 3). A SUPERMARC ezért olyan nemzetközi csereformátum, amelynek az a fő funkciója, hogy adatokat juttasson át a nemzeti határokon. Ezért igazodnia kell máris bizonyos megállapodásokhoz (nevezetesen a formátum szerkezet az ISO 2709 szabványhoz, a karakterrepresentáció pedig az ISO 646^x nyolcbites kiterjesztése kell, hogy legyen. Az utóbbi megállapodás azt jelenti, hogy az adatok csak karakterenkénti konfigurációban ábrázolhatók).

A SUPERMARC nemcsak a tartalom-jelölők értékében való megegyezést tételez fel, hanem ugyanolyan fontossággal, a tartalom-jelölők felhasználási szintjében való megegyezést is. Így pl. azoknak a helyi formátumoknak, amelyek kevésbé részletezett tartalom-jelölőkből állnak, kommunikációs célokra ki kell bővülniök, hogy a SUPERMARC szintet elérjék.

A FORMÁTUM-TERVEZÉS ELVEI

Mielőtt bármilyen megfontolásra jutott volna a Munkacsoport a tartalom-jelölők értékét illetően, átlátta azt, hogy meg kell egyezni a nemzetközi formátum tervezésére vonatkozó alapelvek összességében.

Az elfogadott hat elvet itt ismertetjük, minden elvet elemzés követ:

1. A nemzetközi formátumot úgy kell megtervezni, hogy minden adathordozó kezelésére alkalmas legyen. Az lenne az ideális, ha minden adathordozó formát már elemeztünk volna mostanra. De nem ez a helyzet. Az adatmezőkben és a tartalom-jelölők hozzárendelésében csak akkor lehet reálisan megegyezni, ha van olyan alap, amelyre építeni lehet.

Ezért a dokumentumtipusokat egyelőre a lent felsoroltakra kellett korlátozni, mert ezek azok a típusok, ahol tapasztalatokat gyűjtöttek a géppel olvasható formára történő tényleges átalakításban, vagy mélységi elemzést végeztek az anyag információs elemeinek meghatározására.

Könyvek: minden monografikus nyomtatott szöveges anyag

Térképek: nyomtatott térképek, térképlapok, időszaki térképek és térképgyűjtemények

Filmek: minden vetítésre szánt adathordozó, monografikus vagy időszaki formában

Zeneművek és hangfelvételek: kották és zenei és nem-zenei hangfelvételek.

A Bruxelles-i tanácskozáson (1974) azt határozták, hogy az ISBD-t használják a formátumok funkcionális területeinek meghatározása alapjaként. Mivel jelenleg az ISBD csak könyvekre és időszaki kiadványokra létezik, ezek az anyagok elsőbbséget fognak élvezni az IFLA Munkacsoportban.

Még mindig megfontolandó az a kérdés, hogy vajon a kéziratokat bevegyék-e a dokumentumtipusok közé a Munkacsoport tevékenységi körében. A képi ábrázolásokat és a számítógépes adathordozókat még nem analizálták. Ha ezeknek a dokumentumtipusoknak az elemzése elkészül majd, hozzá kell őket adni az általános jegyzékhez.

2. A nemzetközi formátumnak egyszintű és többszintű szerkezeteket kell elfogadnia. Szükség van arra, hogy egy bibliográfiai egységnek egy másikhoz való viszonyát kifejezzük. Ez a viszony bármilyen formát ölthet. Hierarchikus viszony fejeződik ki olyan műveknél, amelyek egy nagyobb bibliográfiai egység részét képezik (ilyenek a könyvek fejezetei, egy többkötetes kiadvány egy kötete, egy sorozaton belül kiadott könyv). Lineáris viszony fejeződik ki olyan műveknél, amelyek más művekhez kapcsolódnak, mint például a fordítások. A jelenlegi munka a hierarchikus viszonyokkal foglalkozik és azzal, hogy szükség van a viszony ábrázolására géppel olvasható formában.

Vannak olyan alternatív technikák, amelyeket bele lehetne venni a nemzetközi csere-formátumba, azért, hogy képes legyen szintek kezelésére. Egyes módszerek, amelyeket ajánlanak, a szabvány (ISO 2709) revízióját okoznák (különösen a karakterek számának revízióját minden egyes mutatótételben), mások nem. Függetlenül attól, hogy milyen végleges technikában egyeznek meg, a nemzeti központoknak fenn kell tartaniuk annak a lehetőségét, hogy úgy vegyék fel a leírási adatokat, hogy a katalógizálási gyakorlatukat tükrözze, azaz akár egyszintű rekord mezőiként írják le a katalógizált tétellel rokon tételüket, akár többszintű rekord alrekordjaiként.

3. A hívójelnek a mezőket a "fej" tipusa és a funkció szerint egyaránt azonosítania kell azért, hogy a karakterhelyekhez speciális értéket rendelünk hozzá. Az, hogy a hívójel karaktereihez különböző értékeket kapcsolunk, elég rugalmassá teszi a rendszert ahhoz, hogy a hívójelből egynél több fajta információt nyerhessünk. Például, lehetséges lenne a hívójelek egyszeri átnézésével visszakeresni minden személynevet a gépi lejegyzésből (rekordból), függetlenül attól, hogy a névnek mi a szerepe a lejegyzésen (rekordon), azaz főszerző-e, másodlagos szerző-e, a nevet tárgyszóként használják-e stb.

4. Az indikátoroknak a hívójeltől függetleneknek kell lenniük és lehetőség szerint minden mezőnél használni kell őket. Az indikátoroknak azért kell a hívójelektől függetleneknek lenniük, mert az adatmezőről leíró és feldolgozási információt is közölnek. Ha az indikátorhoz kapcsolt értéket minden mezőnél olyan következetesen használjuk, ahogyan csak lehet - amikor a helyzet lehetővé teszi az egyenlőséget - a gépi kódolás leegyszerűsödik az ugyanazt a címfejtípust tartalmazó különböző funkcionális mezők feldolgozására.

5. Az adatelem-azonosítóknak a hívójeltől kell függniük, de amennyire lehet, a közös adatelemeket minden mezőben ugyanazzal az adatelem-azonosítóval kell jelölni. Azt az elvet fogadták el, hogy a formátum minden adathordozó-típust kezelni fog, tehát az egyértékű hívójelek várható száma egészen nagy lehet. Ráadásul, mivel még nem teljesen analizáltak minden adathordozó-típust, a különálló mezők száma ismeretlen. Mivel tagadhatatlanul kívánatos lenne az, hogy az adatelem-azonosítót függetlenné tegyék a hívójeltől, a betű-, szám- és szimbólumkarakterek korlátozott száma az

adatelemek számát az egyedülálló karakterek számára szorítaná le. A jövőbeni terjeszkedésnek ez az akadálya sokkal fontosabbnak látszik minden előnyénél, ami abból származnék, hogy az adatelem-azonosítókat hívójeltől függetlenekké tesszük.

Ha az adatelem-azonosítók függenek a hívójelektől, két módon lehet pótlólagosan javítani a rendszeren: (1) lehetőség szerint követni kellene azt az elvet, hogy a közös adatelemeket minden mezőben azonos azonosítók jelölik, vagy (2) az azonosítóknak a besorolást segítő értéket kellene adni.

6. A mezők egy bibliográfiai lejegyzésen (rekordon) elsősorban olyan tág információ-kategóriákba sorolhatók, mint "tárgy", "leírás", "intellektuális felelősség" stb. és ezek szerint az alapvető kategóriák szerint csoportosítandók. Még az első dolgozat azt tárgyalta, hogy akadályt jelent az, hogy a gépi rekordok adattartalmának szervezésében nincsen egyetértés a különböző bibliográfiai szervek között. Egy következő dolgozat, amely a Library of Congressnek a javasolt EUDISED formátumra tett megjegyzéseiből áll, részletesebben az analitikus, illetve a tradicionális elrendezést tárgyalta (4).^{xx} Az eddig megtervezett nemzeti formátumok többségében funkció szerinti az elsődleges csoportosítás, és a fej szerinti csoportosítás másodlagos. A bizottsági tagok által készített számos dolgozat a funkció szerinti csoportosítást támogatta azon az alapon, hogy ez követi a bibliográfiai lejegyzések (rekordok) elemeinek hagyományos sorrendjét, és ezért egyszerűbbé teszi az input folyamatokat. A Bruxelles-i tanácskozáson abban egyeztek meg, hogy a mezőket először funkció szerint csoportosítják, és azután a fejek típusai szerint.

JEGYZETEK

1. Henriette D. AVRAM és Kay D. GUILLES, "Content designators for machine readable records", *Journal of Library Automation* 5:207-16 (Dec. 1971).
2. R. E. COWARD, "MARC: National and international cooperation", in: *International Seminar on the MARC Format and the Exchange of Bibliographic Data in Machine Readable Form*, Berlin, 1971, *The Exchange of bibliographic data and the MARC format* (Munich; Pullach, 1972), p. 17-23.

x Az ISO TC 46/SC4 WG 1 jelenleg dolgozik a latin, cirill és görög ábécé, a matematikai jelek és az ellenőrző szimbólumok kiterjesztett karaktereinek meghatározásán.

xx Az analitikus hívójel-rendszerben a hívójel első karaktere a fej típusát írja le, a következő karakterek pedig funkciót jeleznek; a tradicionális hívójel-rendszerben az első karakter funkciót ír le, a többi karakter pedig fej-típust.

3. Roderick M. DUCHESNE, "MARC" National and international cooperation", in: International Seminar on the MARC Format and the Exchange of Bibliographic Data in Machine-Readable Form, Berlin, 1971. The Exchange of bibliographic data and the MARC format (Munich: Pullach, 1972), p. 37-56.
4. Henriette D. AVRAM, "Comments on draft EUDISED format (Second revision)", nem jelent meg.